

Verslag 27ste Veterinaire Informatiedag voor Seniodierenartsen

30 maart 2022, Boerderij Mereveld te Utrecht

Het ochtendprogramma

Dagvoorzitter Jan Peelen opende om 11.00 uur de dag en stelde vast dat het een goed weerzien was sinds de vorige bijeenkomst in het najaar van 2019. Vanwege de coronapandemie moest deze dag keer op keer uitgesteld worden. Hij gaf het woord aan Sophie Deleu, de nieuwe voorzitter van de KNMvD die een inleiding hield over 'Positie KNMvD en Strategisch beleidsplan'.

Ook de beide hoofdsprekers van deze dag werden door Jan ingeleid.

Drs. Henk Jan Ormel: 'De internationale aanpak zoönosen, grensoverschrijdende dierziekten en antibioticaresistentie'

Henk Jan Ormel is senior veterinary policy advisor FAO of the UN te Rome en voormalig lid van de 2e Kamer.

Spontaan laat Henk Jan horen het een eer te vinden te mogen spreken voor een zaal met 4000 jaar vakkennis. Hij is pas 39 jaar dierenarts, vanaf 1983. Werkte 10 jaar in de praktijk in Tilburg, 10 jaar in de praktijk in Hengelo Gld, zat 10 jaar in de landelijke politiek als lid van de 2^e Kamer. Daarna stapte hij over naar de Wereld Voedselorganisatie FAO. Met veel genoegen werd op 13 mei 2016 een bus vol seniodierenartsen met partners door Henk Jan in Rome ontvangen, geïnitieerd/georganiseerd door Klaas Soethout. Zie verslag 10^e seniorenreis pagina 4 en 16.

Henk Jan Ormel en Klaas Soethout

Deze inleiding wordt gehouden op persoonlijke titel met ruime tijd voor discussie. De middagpauze wordt het hoofdgerecht voor de wederzijdse ontmoetingen.

Henk Jan begon met het kinderboek 'De koe die in het water viel'. Het geschetste romantische beeld in kinderboeken komt niet overeen met de realiteit in de dierhouderij. Zo strookt het Nederlandse perspectief niet met de situatie in de wereld. Van belang is om diergeneeskunde in internationaal perspectief te bezien. Dierziekten stoppen niet aan de grens. Voor 'One Health', antibioticumresistentie, zoönosen, dierenwelzijn is een internationale aanpak nodig.

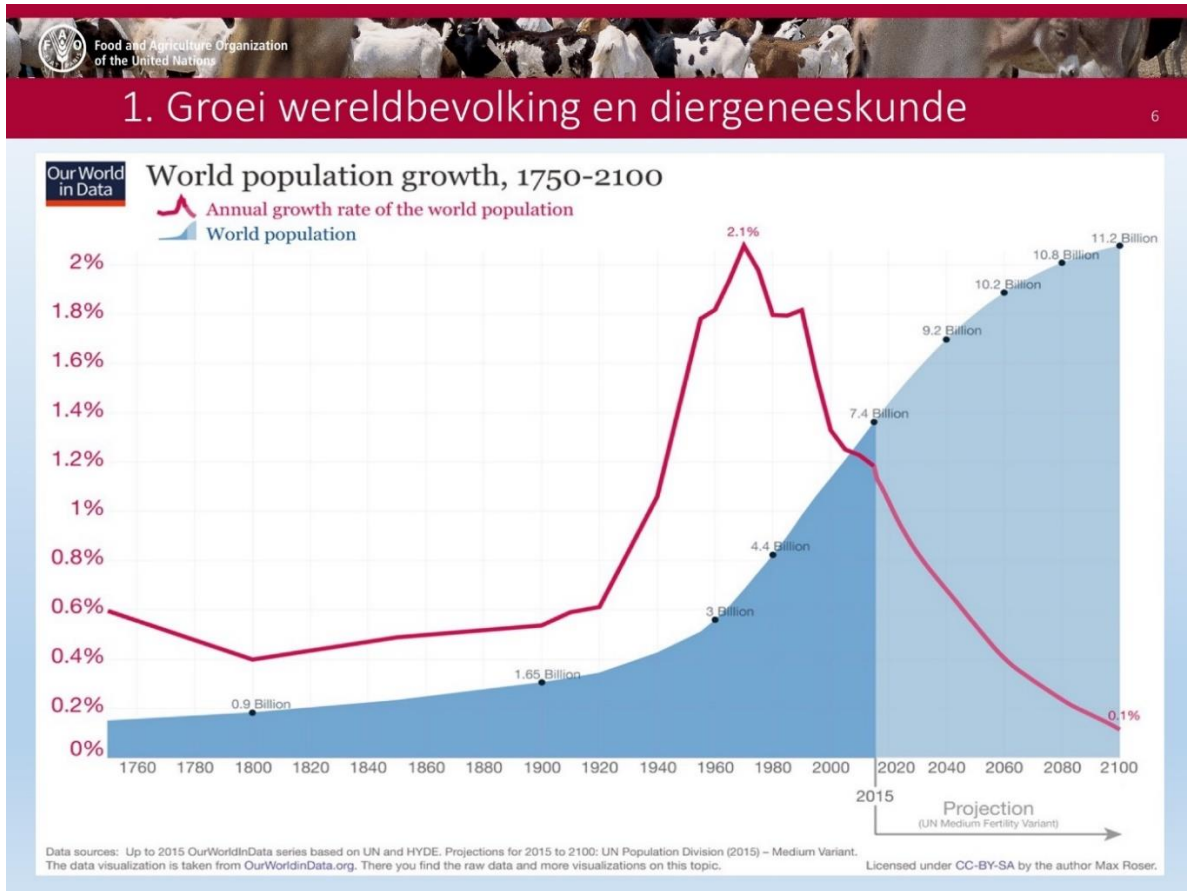
A) Mondiale trends hebben grote invloed op ons vak. Ormel besprak de volgende grote mondiale trends:

1. Groei van de wereldbevolking
2. Urbanisatie
3. Ongelijke economische groei
4. Globalisering
5. Geopolitieke verschuivingen
6. Klimaatverandering

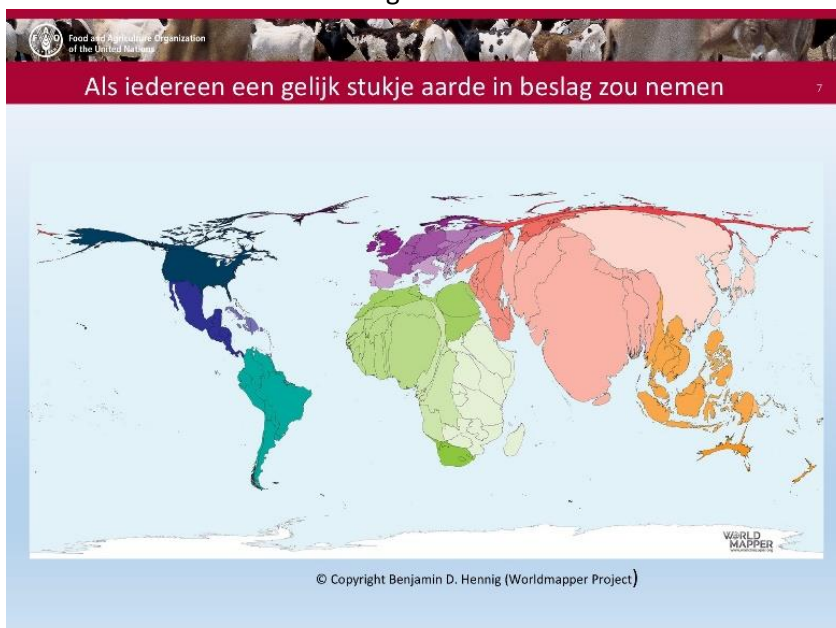
1. Groei van de wereldbevolking

De wereldbevolking bedroeg in het jaar 0 slechts 170-300 miljoen mensen. Van 1900 tot 1950 en 2000 werd dat 1,6 tot 2,5 en 8 miljard. Mogelijk loopt deze 8 miljard op naar 10-12 miljard. De FAO

verwacht dat de daling van het reproductiegetal (de rode lijn) aan het eind van deze eeuw gaat leiden tot een afname van de wereldbevolking. Nu al is het reproductiegetal lager dan 2,1%, wat wil zeggen dat er nu al gemiddeld minder dan 2,1 kind per 2 mensen wordt geboren. Dat aantal is nodig om de wereldbevolking op een gelijk peil te houden.

De wereldkaart ziet er anders uit als iedere wereldbewoner over een gelijk stukje aarde zou kunnen beschikken. India wordt dan de grootste.

De groei van de wereldbevolking is ongelijk verdeeld. Nu woont 60% in Azië. Vooral in de Sub-Sahara, de landen ten zuiden van de Sahara in Afrika, is dat nu 12%; dat wordt in 2050 20%. De bewoners van de EU vormden in 1900 25% van de wereldbevolking, nu is dat 12% en in 2050 wordt verwacht dat 7% van de wereldbevolking in de EU leeft. Deze verschuivingen hebben grote gevolgen voor de machtsverhoudingen, maar ook voor de consumptie van dierlijke eiwitten en dus ook voor de positie van dierenartsen.

Veehouderij

85% van de veehouders zijn 'small-holders'

De meeste small farmers wonen in de Sub-Sahara van Afrika, India en Pakistan, daar vindt de groei plaats. Hoe meer small-holders, hoe minder biosecurity, vaak gekoppeld aan een slechte veterinaire infrastructuur. Dit is een risico voor het ontstaan van dierziekten.

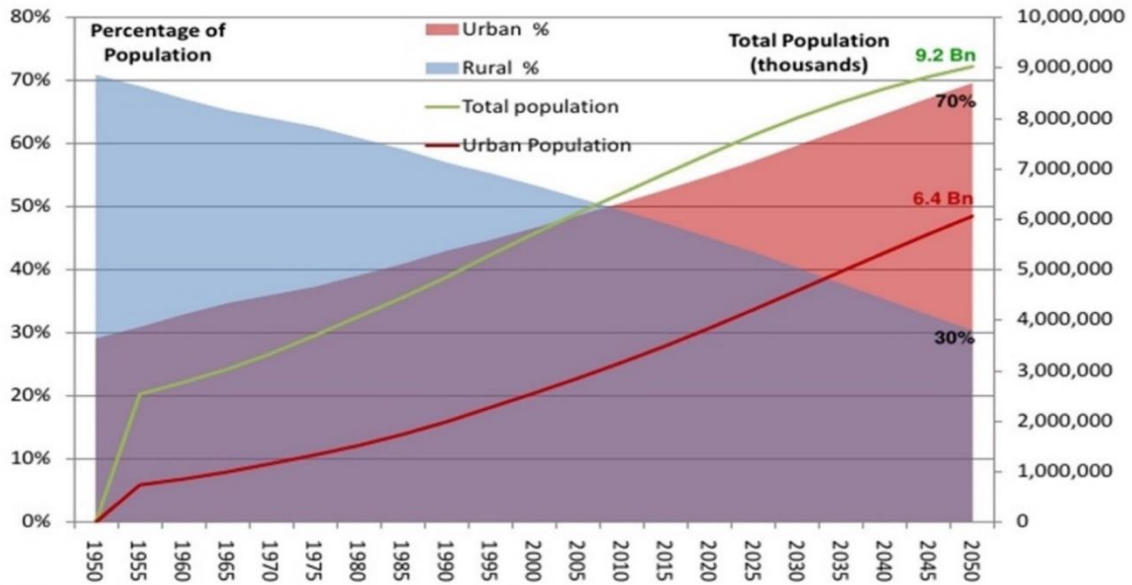
2. Urbanisatie

De trend verloopt als volgt: in 1950 woonden 30% van de mensen in steden, in 2007 was dat 50%, nu is dat 55%. In 2050 loopt dat op naar 70%. Dit heeft gevolgen voor de structuur van de veehouderij. Aan de ene kant specialisatie en langere aanvoerlijnen, aan de andere kant veehouderij in stedelijke agglomeraties met grote risico's op verspreiding van zoönosen.

2. Verstedelijking en diergeneeskunde

Population and urbanisation

Source: Source: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, 3

De **veehouderij zoekt de stad op**. Waar de populatie sterk groeit, daar komen ook veel meer kippen, varkens en eenden. De groei van de urbanisatie is ongelijk verdeeld. Vooral de Sub-Sahara en Zuid-Azië kennen een snelle bevolkingsgroei. In krottenwijken bevinden zich veel loslopende dieren die voedsel opscharrelen en zijn biosecurity en een veterinaire infrastructuur ver te zoeken.

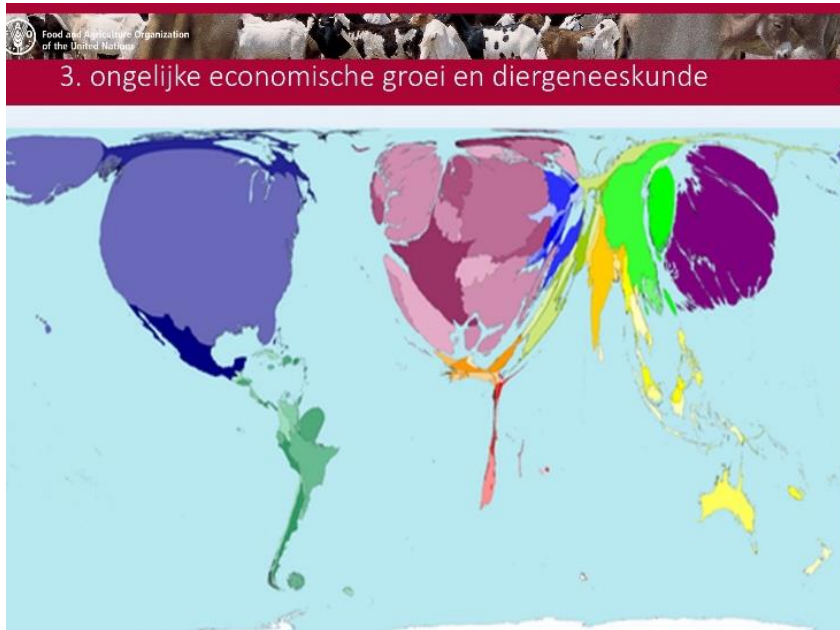

Veehouderij in de stad

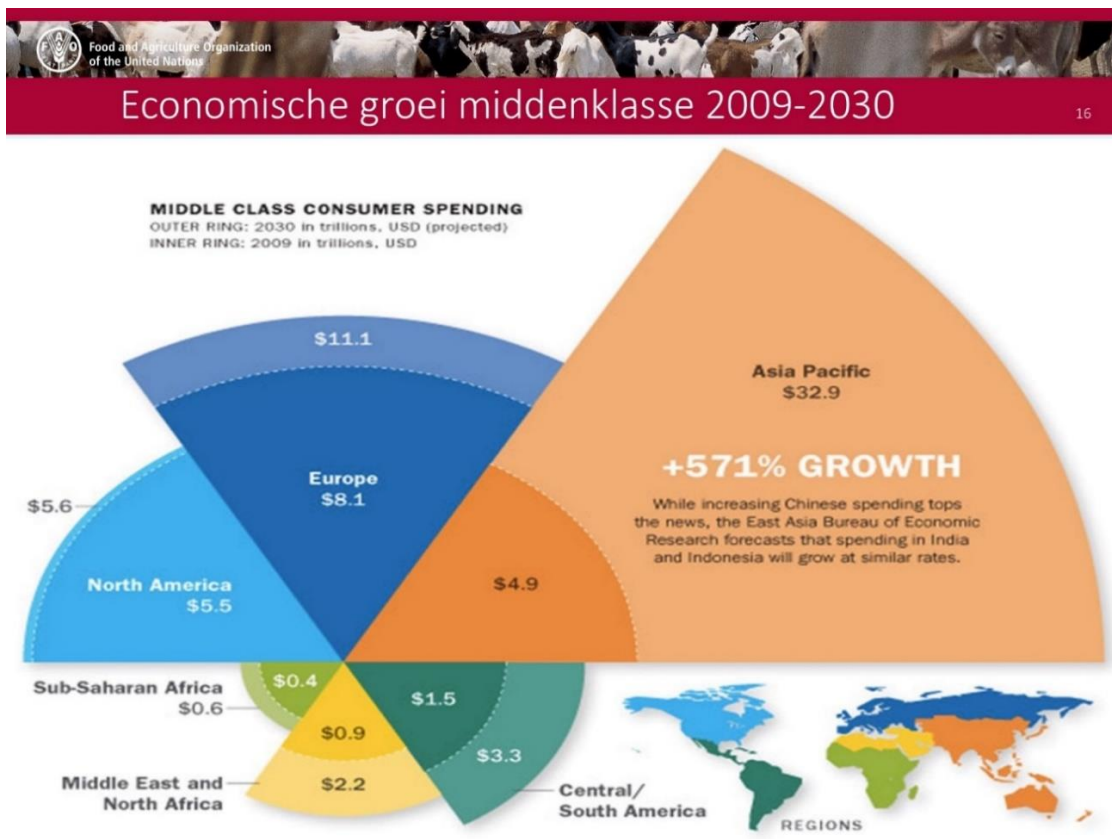

3. Ongelijke economische groei

Het beeld van de wereldkaart verandert sterk wanneer men het BNP als toegevoegde waarde per inwoner per jaar uitzet op de kaart. Deze relatie laat duidelijk de ongelijke economische groei zien in Afrika, Zuid-Amerika en Zuid-Azië.

De economische groei van de middenklasse in met name Oost-Azië van 2009 naar 2030 is aanzienlijk. Het verschil tussen het donkerbruine taartstuk nu en het lichtbruine stuk in 2030 betekent 571% groei. Deze trend verklaart de verwachte enorme groei in vraag naar dierlijke eiwitten. Mensen die uit armoede komen en het beter krijgen, gaan dierlijke eiwitten consumeren.

In 2050 zal er 70% meer vlees gegeten worden dan in 2000. Ook al wordt heel Nederland vegetariër, de mondiale trend naar hogere consumptie van dierlijke eiwitten is onmiskenbaar. Het gevolg is dat er meer dieren gehouden zullen worden en dat een verbetering van de veterinaire infrastructuur nu al ingezet moet worden, met name in de Sub-Sahara en Zuid- en Oost-Azië. Als dat niet gebeurt zal het risico op het uitbreken van nieuwe dierziekten exponentieel toenemen. En we weten dat veel dierziekten zoönosen zijn.

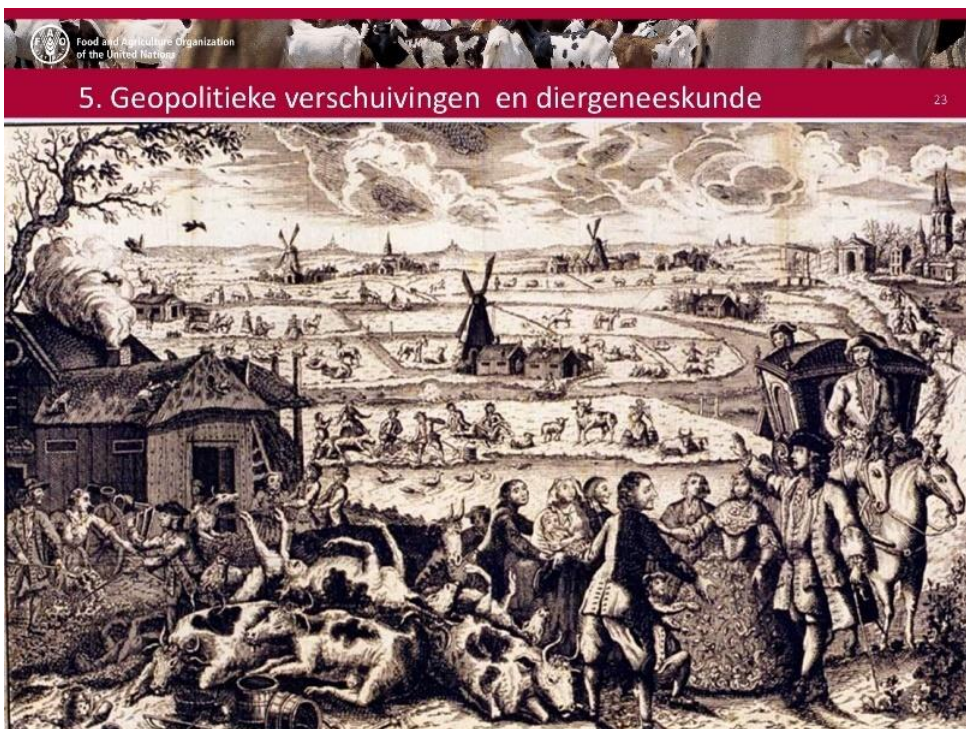
4. Globalisering

Er is veel vervoer van (dierlijke) producten over de hele wereld, vooral vanuit Brazilië en de USA. De wereldpluimvee kaart in 2018 toont allesbehalve een circulaire veehouderij. Ieder transport verhoogt het verspreidingsrisico op dierziekten. Ieder virus is nu maximaal 24 uur van ons verwijderd.

5. Geopolitieke verschuivingen

Vanwege de runderpest werd 1821 de Veterinaire Faculteit gesticht.

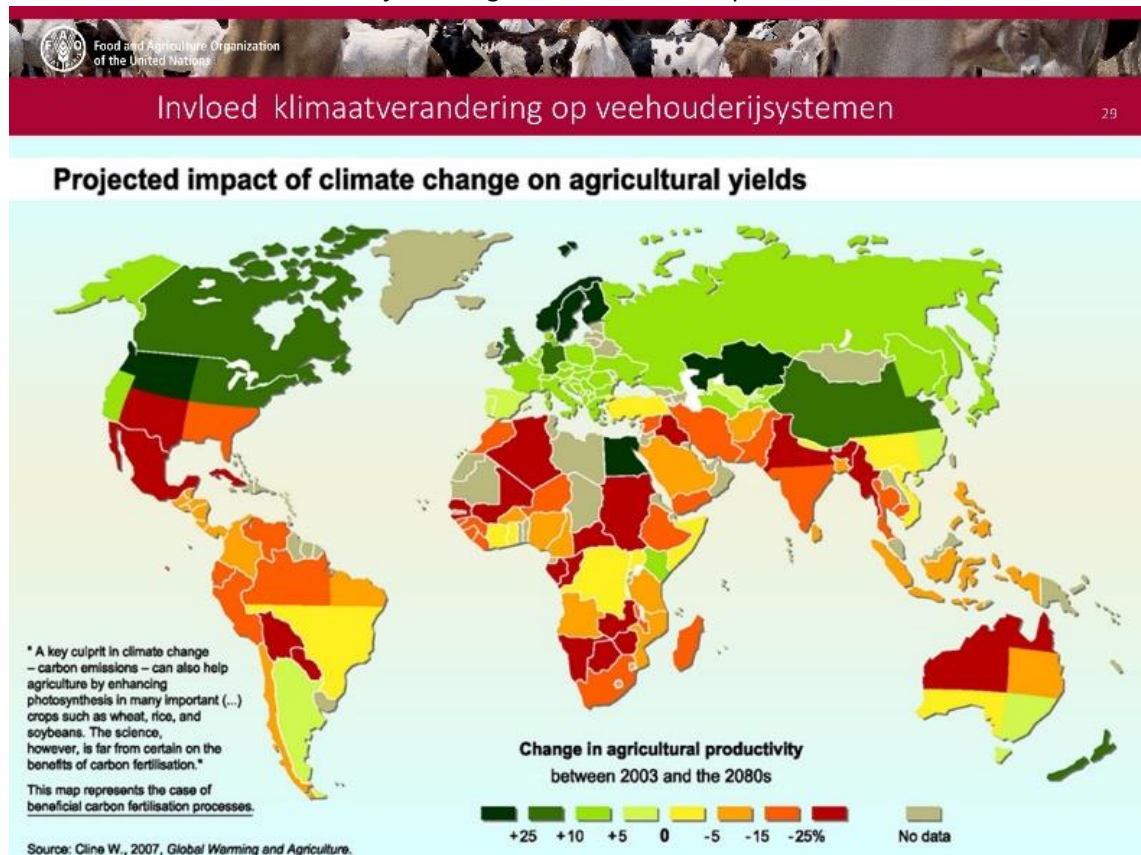

Voedselproductie is geopolitiek. Denk aan de gevolgen van de oorlog in Oekraïne, waar veel voedsel wordt verbouwd. Vreselijke conflicten bestaan er in Yemen en in de Hoorn van Afrika, landen met extreme droogte. Inwoners vluchten met hun huisdieren. Vaccinaties zijn niet mogelijk, dieren krijgen geen eten en verwilderen. Veterinaire infrastructuur is geen prioriteit in conflictgebieden.

6. Klimaatverandering

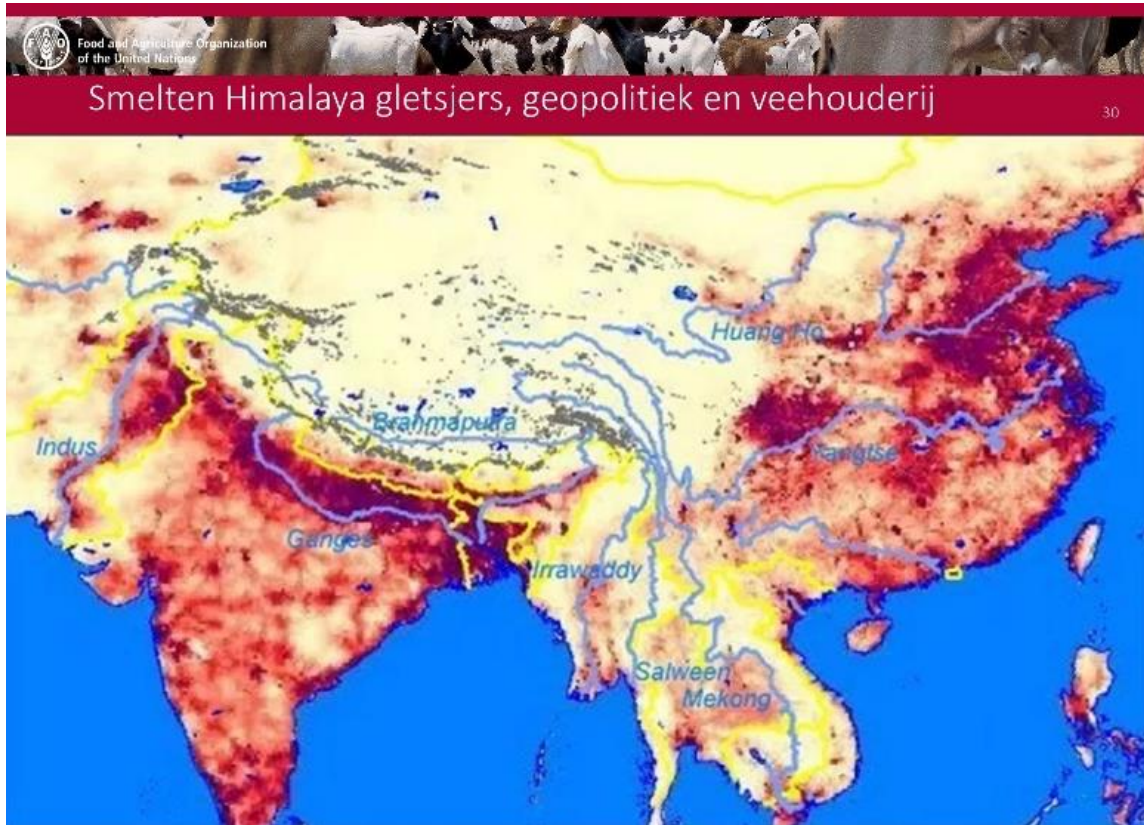
De invloed van de klimaatveranderingen op veehouderijsystemen is enorm. Omgekeerd hebben veehouderijsystemen eveneens grote invloed op klimaatverandering. Er is balans nodig tussen enerzijds de noodzakelijke maatregelen ter bescherming van het klimaat en anderzijds het uitbannen van honger. Grote innovatieve veranderingen zijn nodig om te komen tot duurzame productie van dierlijke eiwitten om een groeiende wereldbevolking te voeden.

Twee boeken die door de FAO zijn uitgegeven, geven goed weer wat de invloed van mondiale veehouderij op klimaatverandering is: 'Livestock's long shadow' en 'Tackling climate-change through livestock'. Ze beschrijven de invloed op wereldniveau van klimaatverandering op de veehouderijsystemen en omgekeerd. Ze zijn via www.fao.org gratis te downloaden. Waar de wereldbevolking het hardst groeit, ontstaat de grootste groei van de wereldveehouderij. Door de veranderingen tussen 2003 en 2080 zullen de mensen daar gaan verhongeren. In Nederland wordt te vaak alleen naar het Nederlandse perspectief gekeken en aangedrongen op krimp van de veehouderij, terwijl het vanuit mondiaal perspectief nodig is om dierlijke eiwitten daar te produceren waar dit het meest efficiënt is. De klimaatzone waar Nederland in ligt, zal in de toekomst iets warmer en veel natter worden. Dat is bij uitstek geschikt om melk te produceren.

Als voorbeeld noemt Ormel het **smelten van de Himalaya** gletsjers. Eind deze eeuw is daarvan 90% gesmolten. Enorme hoeveelheden smeltwater gaan naar de veehouderij langs de Ganges. Over 40-50

jaar drogen deze rivieren op, juist in die gebieden met een enorme bevolkingsdichtheid. Als gevolg daarvan zullen er conflicten ontstaan over voedsel en water tussen India en Pakistan. Nu wordt alle water afgevoerd en benut via de Indus en de Ganges en loopt het Himalaya smeltwater via de Mekong naar Vietnam en via de langste rivier van Azië, de Yang-tse-Kiang, tegenwoordig Yangtze genoemd, naar China. Al deze gebieden zullen aan het eind van deze eeuw enorm verdrogen omdat het ijs van de Himalaya dan gesmolten is.

Melkbehoefte

Hoe lossen wij bijvoorbeeld de groeiende vraag naar melk op. Melk is voor 90% water en als we dat gedeelte eruit halen is het vervoer goedkoper en milieu-efficiënter dan het in droge gebieden te produceren. De Nederlandse veehouderij staat internationaal model voor reductie van de CO₂ uitstoot. Op drie manieren is de emissie van de veehouderij terug te dringen: 1^e door minder energie en grondstoffen per eenheid product te gebruiken, 2^e door opvang van de geproduceerde CO₂ en methaan en 3^e door minder te consumeren. 1 en 2 zijn kansrijk, 3 is op wereldniveau onrealistisch.

B) One Health is geen definitie maar een visie van het High Level Expert Panel. One Health is een geïntegreerde benadering die streeft naar optimale en duurzame gezondheidsresultaten voor mensen, dieren en ecosystemen. Het erkent dat de gezondheid van mensen, huisdieren, wilde dieren, planten en de ruimere omgeving van onze ecosystemen nauw met elkaar verbonden en onderling afhankelijk zijn.

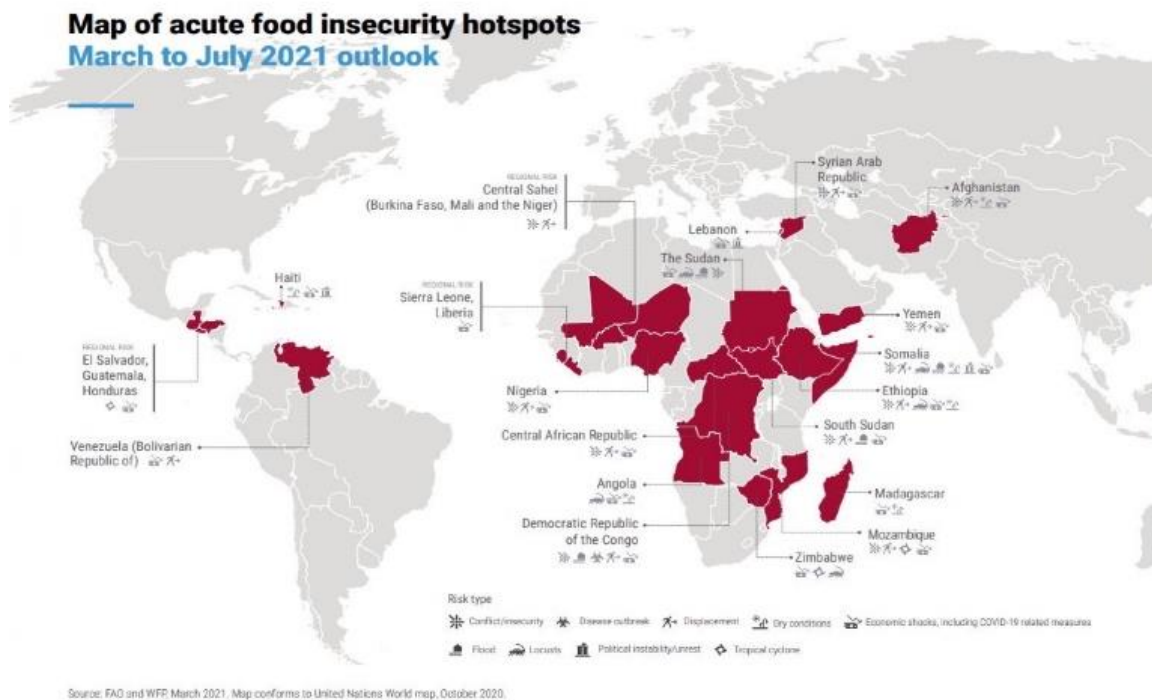
De aanpak mobiliseert meerdere sectoren, disciplines en gemeenschappen op alle niveaus van de samenleving om samen:

- de bedreiging van de gezondheid en ecosystemen aan te pakken
- te voorzien in onze collectieve behoeften aan gezond voedsel, water, energie en lucht
- actie te ondernemen tegen klimaatverandering
- duurzame ontwikkelingen te bevorderen

Gezamenlijke inzet van diergeneeskunde, humane wetenschap en technologie tot betere gezondheid van mens en dier is van belang. Ormel coördineerde One Health bij de FAO. Hij ziet One Health veel breder en benoemt ook speciaal de voedselproductie en de productie van dierlijke eiwitten omdat hongersnood in de wereld toeneemt.

Honger bestrijden is dus ook One Health.

Er zijn 815 miljoen ondervoede mensen die slechts één maaltijd per dag nuttigen en 11% daarvan is chronisch ondervoed. De grootste problemen zijn daarvan te zien in Azië en Zuid-Afrika.

C) Antibioticaresistentie is overal.

Het wereldwijde verbruik van antibiotica in de veehouderij bedroeg in 2010 omstreeks 63.000 ton. Voor 2030 wordt gerekend met 200.000 ton.

Als practicus heb ik antibioticum per kg naar de veehouder gebracht, zei Henk Jan. We deden toen wat goed was voor mens en dier. Antibioticaresistentie zit nu overal in het ecosysteem, zoals in water of voedsel. De toepassing van diergeneesmiddelen moet verminderen. De prognose voor 2050 geeft antibioticumresistentie aan als **doodsoorzaak nummer een!** Daarna volgen kanker met 8,2 miljoen mensen, diabetes 1,5 miljoen, gastro-intestinale aandoeningen 1,4 miljoen en verkeersslachtoffers 1,2 miljoen.

De FAO is zeer actief in het bewust maken van het belang van het terugdringen van het gebruik van antibiotica in de voedselproductie.

D) Trend in de internationale veterinaire infrastructuur

Wat is nu het veterinaire antwoord. Die structuren zijn in Nederland duidelijk, maar niet in de rest van de wereld waar 85% van de boeren woont.

De OIE in Parijs, de World Organisation for Animal Health, is klein, maar zij is voor dierenartsen de belangrijkste organisatie. Ze schrijven standaarden voor de diergezondheid voor. Er zijn 182 landen lid. De Performance of Veterinary Services (PVS) Pathway is belangrijk, deze beoordeelt landen en monitort hen. Er wordt een overzicht gegeven van de diersituatie per lidstaat.

De **WAHIS**, World Animal Health Information System, meldt waar officieel gemelde uitbraken in de wereld optreden. Toch zijn deze cijfers niet 100% betrouwbaar omdat men vaak pas meldt als men er niet onderuit kan. Er werken in de OIE ongeveer 150 mensen, waarvan 40-50 dierenartsen, dat is weinig. Zij bepalen o.a. voor de hele wereld spelregels rond het al dan niet vaccineren tegen Mond- en Klauwzeer.

De FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations.

De Voedsel- en Landbouworganisatie is samen met de WHO een volle dochter van de Verenigde Naties met het hoofdkwartier in Rome. Doel is de groeiende wereldbevolking duurzaam te voeden. Volgens het mandaat richt de FAO zich 1^e op honger, 2^e op armoede op het platteland en 3^e op duurzame voedselproductie.

Diergezondheid is als klein onderdeel slechts een radertje van het geheel. De FAO is in 1946 opgericht, groot en log en heeft in 94 landen kantoren. Er werken wereldwijd 5.000 mensen waarvan ruim 200 dierenartsen.

Ormel hield zich bezig met grensoverschrijdende dierziekten, One Health en antibioticumresistentie. Hij coördineerde alle antibioticumresistentie activiteiten en was namens FAO de contactpersoon met OIE en WHO voor aan One Health gerelateerde onderwerpen.

Nog enkele afkortingen die genoemd zijn:

SDGs: 17 Sustainable Development Goals

Hierin zijn 17 doelen voor 2030 vastgelegd. Honger staat daarin op nummer twee.

1^e No poverty 2^e Zero hunger 3^e Good health and well being 4^e Quality Education 5^e Gender Equality 6^e Clean water and sanitation 7^e Affordable and clean energy 8^e Decent work and economic growth 9^e Industry innovation and infrastructure 10^e Reduced inequalities 11^e Sustainable cities and communities 12^e Responsible consumption and production 13^e Climate action 14^e Life below water 15^e Life on land 16^e Peace, justice and strong institutions 17^e Partnerships for goals.

GLEWS: Global Early Warning Systeem. Men gaat óók op geruchten af of er iets aan de hand is ergens in de wereld met het **EMC** Emergency Management Centre. Dat kan alle diersoorten betreffen.

GF-TADs Global Framework for the progressive control of Transboundary Animal Diseases. Ormel is hiervan de global coordinator. GF-TADs richt zich op niet-zoönotische dierziekten.

Quadripartite bestaat uit FAO, OIE, UNEP en WHO cooperation on One Health.

De veterinaire infrastructuur hangt uiteindelijk af van de cruciale relatie tussen boer en dierenarts. Ofwel alle collega dierenartsen in Burkino Fasso, Afganistan maar ook de Animal Health Assistants in Vietnam, Niger of hier in een Nederlandse praktijk.

Wij zijn allemaal een radertje in het systeem van de internationale veterinaire infrastructuur.

Tot verrassing kregen de oudste radertjes die 40 - 50 jaar dierenarts zijn een speldje uitgereikt van Sophie Deleu, de voorzitter van de KNMVD. Ook ik kreeg een speldje opgespeld voor 50 jaar dierenarts door Tjeerd Jorna, past president World Veterinary Association.

Henk Jan droeg op deze ontmoetingsdag op levendige wijze zijn mening uit en stimuleert alle collegae dat te doen met de eigen visie en capaciteiten in ieders lokale of mondiale wereld. Graag vat ik dat samen met

‘Elkaar aanvullen is de sleutel tot succes’

Klaas Soethout

Klaas Soethout en Tjeerd Jorna

Het middagprogramma

Eric-Jan Tjalsma: Het medisch archief op Urk

Eric-Jan Tjalsma is gezelschapsdierenarts bij de Dierenkliniek Emmeloord en is daarnaast veterinaire historicus. Hij vertelt vanmiddag het een en ander over 'het medisch archief op Urk'. Dit is een trefpunt van de medische geschiedenis in de ruimste zin des woords.

Ontstaan

In 2003 wilde de Medische Bibliotheek van de Erasmus Universiteit in Rotterdam af van haar archief. Dit zou opgeruimd en vernietigd worden.

Professor Mart van Lieburg (hoogleraar in Rotterdam) wist dit te voorkomen. Hij kon op Urk een loods bemachtigen waar dit archief in onder werd gebracht. Toen dit bekend werd, kwam er veel meer aanbod van archieven, vooral uit de medische hoek.

Het initiatief van Van Lieburg werd zo een groot succes.

Verder verloop

Na tien jaar werd een Stichting in het leven geroepen, TMGN.nl (Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland.nl), gevestigd op Urk.

De archieven vanuit de volgende disciplines konden hier worden ondergebracht:

- Geneeskunde
- Gezondheidszorg / verpleegkunde
- Tandheelkunde
- Farmacie
- Fysiotherapie
- Diergeneeskunde

Inmiddels heeft de Stichting vier panden in gebruik waarin, naast archieven, ook divers ander farmaceutisch erfgoed is ondergebracht. Het zijn niet alleen meer boeken en geschriften maar ook bijv. oude apotheekstellingen en oude apparaten uit fysiotherapiepraktijken.

Aan de Stichting zijn veertig curatoren verbonden, die ieder verantwoordelijk zijn voor een bepaald deel van de collectie. Er nemen vijfentwintig organisaties deel aan het project, waaronder de KNMvD. In de stellingen bevindt zich inmiddels 2000 meter aan boeken, ook afkomstig van praktijken en deelorganisaties.

Het geheel is zeer laagdrempelig. Iedereen kan materiaal aanbieden. Dit wordt dan beoordeeld, gesorteerd en opgeslagen door vrijwilligers.

Bij de TMGN kunnen excursies worden aangevraagd. Er worden lezingen gehouden en er zijn diverse werkgroepen geformeerd. Ook is er de mogelijkheid om vergaderruimte te reserveren.

Diergeneeskunde

Per 2021 is ook Diergeneeskunde een onderdeel van TMGN geworden. Op Urk zijn vanuit de diergeneeskunde alle Tijdschriften voor Diergeneeskunde, alle veterinaire almanakken, alle nummers van Argos en heel veel veterinaire studieboeken ondergebracht.

Oproep

Hebt u boeken / oude dictaten / ander interessant materiaal over? Biedt het aan bij TMGN op Urk. Alles is welkom.

ejtjalsma@planet.nl

TMGN.nl

Tot slot besteedde Eric-Jan Tjalsma aandacht aan twee historische veterinaire boeken, die afgelopen week ook in Argos uitgebreid onder de aandacht zijn gebracht:

- Leven en werk van Gerrit de Hoog, de eerste gepromoveerde dierenarts in Nederland, auteurs Gijs Jonkers, Peter Koolmees en Eric-Jan Tjalsma
- Alexander Numan (1780 – 1852) en de Algemene veterinaire Ziektekunde, een collegedictaat uit 1824, door Bert Nederbragt.

NB

Op de website van de TMGN staat nog veel meer informatie over deze organisatie, o.a. een uitgebreide geschiedschrijving over haar ontstaan.

Hans Huijbers: 'Circulaire economie in de landbouw'

Hans Huijbers is melkveehouder te Wintelre (De Kempen, NB), oud-voorzitter van de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie ZLTO en voormalig commissaris van VION, het grootste vleesbedrijf van Nederland en eigendom van de ZLTO.

Portret van Hans Huijbers (uit: Initiatief Bewust Bodemgebruik.nl)

Zijn markante statements : *“Boeren en tuinders hebben een sleutelrol in de verduurzaming en vergroening van economie en samenleving”* en *“De bodem is naast water voor boeren één van de belangrijkste productiefactoren”*.

Hans Huijbers is geboren en getogen in de Brabantse Kempen in de plaats Wintelre.

Onder de rook van Eindhoven Airport ligt zijn melkveebedrijf met honderd melkkoeien. Hij nam het bedrijf van zijn ouders over en heeft dit gemoderniseerd, een zichtstal gerealiseerd en onder de kap van de boerderij een ontmoetingsplek en vergaderlocatie gebouwd.

ZLTO

Huijbers is van jongs af bestuurlijk actief voor agrarische jongeren, waterschap, middelbaar onderwijs, veeverbetering en tussen eind 2009 en april 2021 als algemeen voorzitter van ZLTO. In die rol was hij ook voorzitter van de Raad van Commissarissen van Vion Food Group.

In het federatiebestuur van LTO Nederland was Hans Huijbers verantwoordelijk voor het thema Duurzaam Ondernemen. Onder dat thema hangen onder meer de dossiers mest en mineralen, energie, dier- en plantgezondheid, ammoniak en indirect ook bodem en water. Met de themabenedering benadrukt LTO dat de vraagstukken waar boer en tuinder voor staan om een integrale benadering vragen. Er is volgens Huijbers geen vraagstuk meer dat alleen voor de akkerbouw of alleen voor de melkveehouderij geldt.

Het is de Eeuw van de Landbouw. Dat mag best bij veel meer mensen doordringen. Want voor tal van maatschappelijke vragen kan de land- en tuinbouw stevig bijdragen aan een oplossing. Huijbers is van mening dat boeren en tuinders een sleutelrol hebben in de verduurzaming en vergroening van economie en samenleving. Maatschappelijke waardering van boeren en tuinders en nieuwe verbindingen tussen land- en tuinbouw en andere economische sectoren zijn voor verduurzaming van de economie en samenleving dan ook essentieel volgens Huijbers.

Belang van een gezonde bodem

De bodem is naast water voor boeren één van de belangrijkste productiefactoren. Als de bodem wordt verwaarloosd, komen de voedselproductie en tal van andere functies in gevaar. Bijvoorbeeld het opbrengend vermogen of biodiversiteit. De grootste biodiversiteit zit namelijk in de bodem.

Huijbers werd om die reden ambassadeur van Bewust Bodemgebruik. “Hoe je het wendt of keert, ook bij intensieve teelten, met welke toepassing dan ook, hoort een gezonde bodem.”

“De landbouw kan een belangrijke bijdrage leveren aan het vasthouden van CO₂, onder andere door de opslag van organische stof in de bodem te vergroten”. Huijbers ploegt niet meer, laat zijn koeien buiten grazen en laat niet na in de openbaarheid zijn zorg te uiten over de klem waarin boeren terechtkomen. “Die 9 miljard mensen, die voeden wij, moeiteloos”, placht hij te zeggen.

Hij maakt zich er wel zorgen over dat de verstedelijking ten koste gaat van vruchtbare delta's.

Gronden die goed gebruikt zouden kunnen worden om de mens te voeden, worden gebruikt voor de “intensieve menshouderij”, zegt hij. Hij bepleit het Franse plan om het aandeel organische stof in de grond elk jaar met 4 promille te verbeteren. “Organische stof was het enige wat mijn grootouders en ouders hadden. Ik ben de eerste generatie die de bodem slechter maakt. Dat raakt me. Dat raakt me diep, zo diep”, zegt hij.

Maar wat is goed bodembeheer?

“Dat hoeft je de meeste boeren en tuinders niet te leren. Dat is stimuleren van de biodiversiteit. Dat is organische stof, sporenelementen, voedingsstoffen en water en een goede manier van bewerken. Zijn alle boeren en tuinders zich voldoende bewust van de noodzaak van goed bodembeheer voor de generaties na hen? Want we kennen allemaal wel de verhalen en de ervaringen van afnemende bodemvruchtbaarheid en dalende opbrengsten. Dat kunnen we ons niet permitteren. We hebben een verantwoordelijkheid voor nu en later voor een duurzaam bodembeheer. Dat verlaagt de ziektedruk, verbetert de waterhuishouding, verbetert de bewerkbaarheid, waardoor minder brandstof nodig is, er meer werkbare dagen zijn en het gewas beter groeit. Duurzaam bodembeheer verhoogt de beschikbaarheid van voedingsstoffen voor de plant en biedt een goede basis voor de toekomstige generatie boeren.

Een vruchtbare bodem als bron van alle leven vraagt een ruime en doordachte vruchtwisseling, op peil houden van het organische stof percentage, verstandig bewerken, vermijden van structuurschade en zorgen voor een goede afwatering.”

Duurzame 100 2016

Hans Huijbers was in 2016 de eerste gangbare boer die doordrong in de Duurzame 100 van dagblad Trouw op plaats 28, onder meer omdat hij zijn nek uitsteekt om van binnenuit boeren op een andere, meer duurzame kant op te duwen, aldus de jury. Huijbers vindt duurzaamheid zelf niet zo'n goede term. Hij houdt meer van het woord 'volhoudbaarheid', afkomstig uit het Zuid-Afrikaans, zegt hij in een toelichting.

Hans Huijbers aan het woord

Landbouw als onderdeel van de circulaire economie? Maar hoe?

Hiervoor is nodig dat de dieren, planten, bodem en het ecosysteem verzorgd worden. En wie moet dit doen? De boer is hiervoor de aangewezen persoon. Het zit in zijn genen!

Wat zijn de thema's binnen de circulaire landbouw?

1. De 'chemie-afhankelijkheid', bestrijdingsmiddelen etc. incl. antibiotica
2. Klimaat
3. Ervoor zorgen dat er meer boeren komen...

Wat betreft punt 3: er zijn mondiaal gezien nauwelijks mensen meer die boer willen worden. Twee derde van de boeren stopt, er is een enorme vergrijzing en er zijn geen opvolgers meer. In Nederland worden de boeren hoog opgeleid maar toch wordt er nauwelijks meer voor dit beroep gekozen.

Huijbers schetst een ontwikkeling van 'intensieve menshouderijen' die grond in beslag nemen die eigenlijk veel beter geschikt is voor voedselproductie en dierhouderijen. Hij noemt als voorbeeld het Westland, dat aan alle kanten steeds meer wordt omsloten door randstedelijke uitbreidingen. Er

vindt in Nederland op grote schaal 'landgrabbing' plaats waarbij landbouwgrond wordt onttrokken aan de oorspronkelijke bestemming en wordt gebruikt voor allerlei andere doeleinden. Nergens ter wereld vindt 'landgrabbing' plaats op een schaal als in Nederland.

Rol van boeren met betrekking tot het thema 'energie' en 'uitstoot'

40% van de groene energie (zonnepanelen, windmolens) wordt op dit moment opgewekt door boeren en tuinders. Wegvangen en vastleggen van CO₂: één hectare goed beheerd land legt twee maal zoveel CO₂ vast dan 1 hectare bos.

Volgens Huijbers is er in ons land helemaal geen stikstofprobleem. Hij komt hier later in de inleiding op terug. Hij ziet wel bepaalde (in zijn ogen) verkeerde ontwikkelingen. Zo heeft een Japans consortium kans gezien een zwaar door de NL overheid gesubsidieerd project te mogen uitvoeren, namelijk de aanleg van grote aantallen hectares 'zonneweides': grote stukken agrarische grond volleggen met zonnepanelen.

Wat betreft het gebruik van antibiotica in de veehouderij merkt hij op, dat de balans hier volledig was doorgeslagen. Door de inspanningen van de veehouders is er een nieuw evenwicht ontstaan waar men voorlopig mee vooruit kan.

Bodembeheer

De benadering van onkruid in grasland zou moeten veranderen. Vaak kunnen we beter spreken van 'kruid' i.p.v. onkruid. (On)kruid zorgt vaak voor een gewenste biodiversiteit. We moeten hier soepeler mee omgaan. Hij noemt als voorbeeld het (on)kruid 'muur' in percelen maïs. Lekker laten groeien, dit kan helemaal geen kwaad.

Bepaalde middelen om boerenland mee te 'behandelen' zou men gewoon toe moeten laten. Gedoseerd kunstmest strooien van een juiste samenstelling valt wat Huijbers betreft onder de noemer 'verzorgen'. Hij vindt het ook helemaal verkeerd dat de overheid veel chemicaliën rucksichtslos verbiedt. Indien er een voorzichtige toediening plaatsvindt, ultra-minimaal gedoseerde hoeveelheden van bepaalde middelen, hoeft dit helemaal niet schadelijk te zijn. Hij merkt op dat er op dit terrein binnen Europa overal andere regels worden gehanteerd. Ook zijn elders nog steeds middelen verkrijgbaar die in Nederland verboden zijn.

Hij schetst de in de USA gehanteerde filosofie: mega-bedrijven waar alleen gestuurd wordt op kostenreductie onder de noemer 'squeeze the system' oftewel, pers de laatste cent eruit. Zelfs voor een 0,001 cent extra per liter melk worden allerlei kunstgrepen toegepast. Een onderdeel daarvan is de inzet van (illegale?) Mexicaanse melkers, die tegen een minimaal loon hun arbeid moeten leveren. In de USA is geen sprake van 'verzorging' van het agrarische areaal land. Daar biedt 'squeeze the system' geen ruimte voor.

Ontwikkelingen

Voedselsystemen worden steeds meer 'gemonetariseerd', met andere woorden: 'wat zijn de beste manieren om geld te verdienen aan de voedselproductie'?

1. Het 'RVS' systeem, systemen op basis van techniek. De voedselproductie loskoppelen van de grond of andere methodes ontwikkelen zoals de ooit beoogde rechtstreekse productie van melk uit gras zonder 'tussenkost' van een koe... Verre toekomstmuziek?
2. Het agrarisch bedrijf voorzien van meer verschillende takken: horeca, boerderijwinkel, kaasmaken enz.
3. Biologisch boeren, sociale activiteiten, lammetjes/koeien knuffelen, zorgboerderij-achtige activiteiten enz.

Kweekvlees? Wat gaat dit worden? Wie wordt hiervan de uiteindelijke producent / eigenaar van de methode? De veehouder die de 'grondstof' levert of de 'Unilevers' van deze wereld? Produceert de

boer hier voedsel of een verdienmodel? En voor wie zijn uiteindelijk de risico's? Huijbers vreest dat die voor de boer zijn.

Kringlooplandbouw

Huijbers vindt dit een decadent verhaal. Volgens hem is dit in Nederland, zelfs in Europa helemaal niet mogelijk! Om dit 100% te kunnen realiseren moet men in zo'n gebied zelfvoorzienend zijn op het gebied van mest- en hulpstoffen als ook sporenelementen en mineralen. En dat is Europa bij lange na niet.

Hij noemt in dit verband de Chinezen die een wereldwijde expansie aan de dag leggen op het gebied van infrastructuur (ze leggen overal ter wereld spoorlijnen, wegen en tunnels aan) en op het gebied van mijnbouw met in dit laatste geval vooral het accent op genoemde mineralen en sporenelementen. Zo halen ze die voor hun eigen behoefte overal vandaan.

Bij kringlooplandbouw zou het accent vooral moeten liggen op bodemverbetering. Met de in ons land aan de boeren opgelegde beperkingen t.a.v. de bemesting van hun land is er eerder sprake van bodembederf dan van bodemverbetering.

Huijbers vindt het verschrikkelijk dat de Nederlandse boer gedwongen wordt om zijn land te bemesten met het injectiesysteem waarbij een zure, rottende substantie (zoals hij de 8 à 9 maanden opgeslagen drijfmest noemt) in de grond wordt geprutst. Dit leidt absoluut niet tot bodemverbetering maar eerder tot het tegendeel dus bodemvernietiging.

De motivatie van de Nederlandse overheid om de bemesting zoals die nu plaats vindt te verordonneren, is om de emissie van stikstof via NH_4 , ammoniak te beperken. Volgens Huijbers is dit grote flauwekul. Als er al een stikstofprobleem is, is dit een NO_x ?? CO_2 ? probleem en daar is de boer niet verantwoordelijk voor.

Volgens hem is de hele stikstofdiscussie nergens op gebaseerd.

De beste bemestingsmethode is die met gefermenteerde mest uit een met stro gestrooide stal, waarbij de vaste mest gescheiden wordt van de gierfractie. Maar biologisch boeren zonder kunstmest met alleen organische mest...? Kan daar een inkomen mee verdiend worden?

Volgens Huijbers is het modieuze gepraat over kringlooplandbouw in Nederland op dit moment niets anders dan zinloos gezeur. Het is gewoon niet mogelijk.

Hij waarschuwt ook nog voor de gevolgen van de voortschrijdende klimaatverandering.

Deltagebieden komen onder water te staan en dit zal leiden (binnen 30 jaar) tot 60 miljoen 'klimaatvluchtelingen'!

Einde inleiding

Vragen en opmerkingen

Vraag: Wat is de rol en betekenis van Wageningen Universiteit voor nieuwe ontwikkelingen in de landbouw?

Antwoord H.: ik heb als boer de laatste dertig jaar helemaal niets aan Wageningen gehad.

Andere 'statements':

- Stikstofcrisis? Dit is een NO_x CO_2 ?crisis en geen NH_4 crisis.
- In het natuurgebied Campina (De Kempen) is de waterhuishouding het probleem, niet de stikstof.
- Drijfmest moet je gewoon vlak uitrijden en niet injecteren.
- 'Landgrabbing' (agrarisch land 'inpikken' voor vooral natuur maar ook voor zonneparken, weg- en woningbouw enz. enz.) vindt nergens op zo'n grote schaal plaats als in Nederland.

- Boeren zijn veel betere grondbeheerders dan anderen zoals natuurorganisaties.
- Boeren dienen neventakken professioneel aan te pakken, anders heeft het geen zin.
- Veertig tuinders bewerken in Nederland 73% van het totale areaal aan tuindersgrond.
- Uitvoer van Nederland aan agrarische producten 100 miljard per jaar?? Dit is maar 15 miljard! 85 miljard zijn bewerkte producten van elders of worden via de haven van Rotterdam doorgevoerd. Hier vindt dus een behoorlijke cijfermanipulatie plaats.
- De boerenstand heeft een groot gebrek aan opvolgers, maarrr...boeren hebben een groot aanpassingsvermogen!

Opm. notulist:

Hans Huijbers hield een enigszins cabaretesk verhaal waarbij hij veelvuldig van de hak op de tak sprong. Daarnaast is hij door zijn zuidelijke tongval voor een noorderling af en toe erg moeilijk te verstaan vandaar dat het verslag af en toe verwarrend kan overkomen.

Om deze redenen heb ik het verslag vooraf laten gaan door een verhaal van de site *Initiatief Bewust Bodemgebruik.nl*.

Jaap Klinkers